

λίγον κατ' ὀλίγον δημιουργηθεῖσα πολιτική του δύναμις ἀπέ-
φευσεν ἐκ τῶν φύλων μέσων, ἅτινα διαθέτουσι παρ' ἡμῖν αἱ
ἐκνομοὶ καὶ ἀθέμιτοι ἐργασίαι, ἡ δύναμις τῶν χυδαίων φρο-
νημάτων, ἡ καταστρέφουσα πολλάκις καὶ καθιστῶσα ἀγνώ-
ριστον κεκτημένην ἐπιβρόχην, ἀδιαφιλονεικητον ὑπόληψιν.

Συγκεντρῶν ἐν ἑαυτῷ ὑπέροχα προτερήματα καρδίας καὶ
διανοίας, ἀρετῆς καὶ μαθήσεως, μετέχων βίου ἐλευθερίου, πε-
πρωτισμένος μὲ πολιτικὸν νοῦν καὶ δραστικὸν χαρακτῆρα, μὲ
θέλησιν καὶ ὕλικήν ἀνεξαρτησίαν, ἀνήκει εἰς τὴν νεωτέραν πο-
λιτικὴν γενεάν, ἥτις ὅλον ἐν τείνει νὰ διαπλάσῃ νέαν χρη-
στὴν ἑλληνικὴν πλάσιν, κατόπιν τῆς καθάρσεως τοῦ βρέους
ἄγους τῶν διοικήσεων προγενεστέρων ἐποχῶν. ὑπηρετῶν δὲ
σθεναρῶς τὰς ἀρχὰς τοῦ κ. Τρικούπη, προώριστα νὰ παρά-
σχῃ ἐπιφανεῖς ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα του, συνδέων τ' ὁ-
νομά του μετὰ τῶν ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτῆς σπουδαιότερων ἔργων.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΡΣΕΝΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΣ

ΥΠΟ

M. A. ΒΑΪΕΡ.

Ἐκ πάντων τῶν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐπιμαρτυρουμένων
γεγονότων οὐδὲν ἐστὶν ἔγγιστα τοῦ προβλήματος τοῦ ἡμετέ-
ρου προορισμοῦ, οὐδ' ὅπερ μᾶλλον καὶ ἀπ' εὐθείας ἐνδιαφέρει
τὴν τῆς ζωῆς ἄσκησιν, ὅσον ἡ ἰδέα τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ἐκ
τῆς ἰδέας ταύτης ἐξαρτᾶται σύναμα ἡ ἡμετέρα ἀξία, τὸ με-
γαλεῖον καὶ αὐτὴ ἡ ἡμετέρα ὕπαρξις· ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα
νὰ ζήσωμεν ἐκτὸς τῆς κοινωνίας, δὲν ὑπάρχει κοινωνία ἄνευ
τοῦ νόμου τοῦ καθήκοντος.

Δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν τὸ καθῆκον εἴτε καθ' ἑαυτό, ὥς-
περ ὑπερτάτην ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς, εἴτε ἐν ταῖς συνεπειαῖς του
ἢ ἐν ταῖς διαφοροῖς ἐφαρμογαῖς ὧν ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐστὶν ἐπι-
δεκτική. Ὑπὸ τὴν πρώτην ταύτην ἔποψιν μέλλομεν ἐνταῦθα
νὰ τὸ θεωρήσωμεν, μέλλομεν ἐνταῦθα νὰ πραγματευθῶμεν
περὶ τοῦ καθόλου καθήκοντος, ἀλλαχοῦ ὁμιλήσομεν περὶ τῶν
καθηκόντων ἰδίως.

Ὅπως ἐφιχθῶμεν εἰς ἀκριβῆ καὶ πλήρη γνῶσιν τοῦ καθή-
κοντος, δεόν νὰ σπουδάσωμεν αὐτὸ πρῶτον ἐν τῇ φύσει του,
εἴτα ἐν τῇ ἀρχῇ του, οἱ δύο οὗτοι τίτλοι συγκεφαλαιούσι
πάντα τὰ λεπτομερῆ ζητήματα, ἅπερ περιλαμβάνει τὸ πρό-
βλημα ἡμῶν.

1ον Τί ἐστὶ τὸ πρῶτον τὸ καθῆκον καθ' ἑαυτό; καὶ τίνας
οἱ οὐσιώδεις τούτου χαρακτῆρες;

Δύο κλάσεις παραγόντων κινοῦνται ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου
σκηνῆς. Οἱ μὲν τυφλοὶ καὶ καταδικασμένοι ὡς ἐκ τούτου

εἰς αἰωνίαν δουλείαν τείνουσιν ἀκουσίως καὶ ἀγνώτως εἰς τὸ
προωρισμένον τέλος· τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ἀστέρες, τὰ φυτά, τὰ
ζῶα· οἱ δὲ νοητικοὶ καὶ ἐλεύθεροι βαδίζουσιν ἢ τοῦλάχιστον
δύνανται βαδίζειν ἐν γνώσει καὶ ἐκουσίως εἰς τὸν προορισμόν
τῶν· τοιαύτη ἡ ἀνθρωπότης.

Εἰς τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῆς ἐνεργείας δύο εἶδη νόμων ἀν-
ταποκρίνονται· τὰ ὄντα τὰ μὴ γινωσκόμενα τὴν ἄνευ ἐπιγνώ-
σεως λαμβάνουσιν ὥθην εἰς τὴν ὑποχωροῦσιν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης
ἀντιστάσεως· ὁ νόμος τῶν ὁ φυσικὸς νόμος δηλοῦται διὰ χα-
ρακτῆρος ἀηττήτου ἀνάγκης, τυφλῆς, δηλ. τοῦ πεπρωμένου
Πολλῷ διάφορός ἐστὶν ἡ θέσις τῶν γινωσκόντων καὶ κατε-
χόντων ἑαυτὰ ὄντων. Ὁ νόμος τῶν, ὁ ἠθικὸς νόμος, καίτοι
ἐπιτάττων αὐτοῖς οὕτω πολιτεύεσθαι, ἀφήσιν αὐτοῖς τὴν δύ-
ναμιν τοῦ ἄλλως ἐνεργεῖν αἱ ἐπιταγαί του εἰσὶν ὀρισμοὶ οὗς
δύνανται νὰ μὴ ἐκτελέσωσι, καίτοι αἰσθάνονται ἑαυτὰ ὑπό-
χρεα νὰ ὑπακούωσιν αὐτῷ. Ὑπάρχει ἐνταῦθα ἀνάγκη ἰδιαι-
τέρας τάξεως, *sui generis*, ἥτις δὲν μᾶς ἐγκαταλείπει εἰς
ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ ἐν τούτοις δὲν μᾶς καταναγκάζει. Ἴνα ἐκ-
φράσωμεν διὰ μιᾶς λέξεως ἐκεῖνο ὅπερ ἠθέλομεν μάτην ἀπο-
πειραθῆναι νὰ ὀρίσωμεν, ὁ ἠθικὸς νόμος δὲν καταναγκάζει, ὑπο-
χρεοῖ. Ἡ ἠθικὴ ὑποχρέωσις ἐστὶ τὸ καθῆκον.

Τὸ πρᾶγμα δὲν γινώσκει ὑποχρέωσιν, μόνον τὸ πρόσωπον
υποβάλλεται εἰς αὐτήν. Εἰς τὸ συνιστᾶν μάλιστα τὴν ἀτο-
μικότητα ἡμῶν δηλ. εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἀπευθύνεται τὸ κα-
θῆκον· ἐξαίρεσις τῆς προθέσεως δὲν ὑπάρχει μήτε ἠθικότης,
μήτε ἀνηθικότης. Ἡ εὐθυτατη πράξις, ἡ τὰ μάλιστα σύμ-
φωνος τῷ κανόνι, ἐὰν δὲν ἔχῃ ὡς ἀντικείμενον παραγομένην
νὰ ἐκτελέσῃ τὸν νόμον στερεῖται πάσης ἠθικῆς ἀξίας. Οὐδὲν
παρὰκωλύει ἀπ' ἐναντίας ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἡ ἠθικότης
καὶ νὰ μὴ ἀναδείκνυται παρὰ ὄντι παρὰ τοῦ ὁποίου ἀφῆρη-
θησαν οἱ ὅροι τῆς ἐνεργείας καὶ ὅπερ δὲν δύναται πλέον ἢ
νὰ θέλῃ.

Τὸ καθῆκον τὴν ἐλευθέραν μόνον θέλησιν ἀναγκάζει· ἀλλὰ
τὴν ἀναγκάζει ἀπαραιτήτως, τὴν ἀναγκάζει πανταχοῦ καὶ
πάντοτε. Ἡ ἠθικὴ ὑποχρέωσις ἐστὶ καθ' ἅπασαν τῆς φράσεως
τὴν αὐστηρότητα *παγκόσμιος* καὶ *ἀναγκαῖα*. Δὲν ὑπάρχει
ἐλευθέρα θέλησις μὴ ἀναγνωρίζουσα κανόνα, νόμον τινά· διὰ
τὸν ἐνεργοῦντα, τυγχάνοντα δὲ ἠθικότητος, καθ' ὅσον ἐστὶν
ἐπιδεκτικὸς ταύτης, οὐδόλως ὑπάρχουσι πράξεις ἀδιάφοροι.
Ἡ ὑποχρέωσις ἐκεῖ μόνον ἵσταται ἔνθα παύει ἡ ἐλευθερία·
ὅ τι δύναμαι διὰ τὸ ἀγαθόν, τὸ ὀφείλω.

Τὸ καθῆκον οὐκ ἐστὶ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων μᾶλλον
ἢ ἥττον ὑποχρεωτικόν. Ἡ ὑποχρέωσις ἐστὶ μία ἢ ἔστιν ὁλό-
κληρος ἢ οὐκ ἐστὶν. Ἴνα τί λαλῆτε περὶ αὐστηρᾶς ὑποχρεώ-
σεως, περὶ ὑποχρεώσεως *εὐρείας*; Ὁφείλω ἀκριβῶς πᾶν ὅ τι
ὀφείλω.

Τὸ ἐνικεῖον τοῦτο ὅπερ παριστᾷ ἡμῖν τὸ βάθος, ἡ τῆς ἠθι-
κῆς ὑποχρεώσεως οὐσία ἀνευρίσκομεν αὐτὸ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ
αὐτοῦ σημείῳ, ἐν τῷ σχήματί του. Ἐνδόμυχος ὁμοίαις συν-
δέει εἰς τὴν ἠθικὴν πρόθεσιν τοιάνδε ἢ τοιάνδε ἐνεργὸν δια-

δήλωσιν, ἥτις ἐστὶν ἡ εἰλικρινὴς αὐτῆς ἔκφρασις, ἡ ἀληθὴς εἰκὼν. Ἐνταῦθα ὥσπερ εἰς τοσαύτας ἄλλας περιστάσεις ἡ ποικιλία μετέχει τῆς διανοητικῆς ἡμῶν ἀδυναμίας, ἥτις τοσοῦτον συνεχῶς πλανᾶται· δὲν ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ γεωμετρικῇ διὰ τὰ μὴ εἰσέτι ἐπιστημονικῶς λευμένα ζητήματα ἀπόπειραι, ἀπορίαι, ἀντιφάσεις ἐξ ἐκείνων τέλος περὶ ὧν ὁ σκεπτικισμὸς δύναιται νὰ εἴπῃ· «ἀλήθεια ἐνταῦθα, πλὴν ἄλλαχού;» Ἄλλ' ἐν τῇ ἠθικῇ ὥσπερ ἐν τῇ γεωμετρικῇ ἡ ἀλήθεια ἀπαξ θεθεῖσα ἐπιβάλλεται ἀμετάβλητος καὶ ἀναλ-
λοίωτος διὰ πάσας τὰς νοήσεις. Οἱ χρόνοι, αἱ χώραι, αἱ προλήψεις, αἱ ἔξεις δὲν δύνανται νὰ διαρρήξωσι τὴν ἔφθιτόν της ταυτότητα. Ἔσεται ἐς αἰὲ κατῆκον τοῦ υἱοῦ νὰ σέβηται, τὸν γηραιὸν πατέρα του, οὐδέποτε ἡ μονομαχία θὰ ἀνα-
λάβῃ ἐφ' ἡμῶν πεπεισμένων τέλος περὶ τῆς πραγματικῆς ἀξίας της τὸν ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρα μεθ' οὗ εἶχον τοσοῦτον δυστυχῶς περιβάλλει αὐτὴν ἡ μάχιμος ἰδιοτροπία καὶ τὸ ὑπερβαλλόντως εὐερέθιστον τῶν μεταγενεστέρων κοινωνιών.

Τὸ κατῆκον καταναγκάζει τὴν ἐλευθερίαν. Πάντες περὶ τούτου συμφωνοῦσιν οἱ ἠθικολόγοι· ἀλλ' ἔχει τὴν ἰσχὺν νὰ τὴν καταναγκάσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ, ὥσπερ διατείνονται τινες ἢ ἀπ' ἐναντίας, ὥσπερ ἄλλοι σκέπτονται, μηδεμιᾶς κρίσεως, μηδεμιᾶς πράξεως ὅλως διαανοητικῆς κινήσεως τὴν θέλῃσιν, ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν μεταξὺ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ κατῆκοντος καὶ τῆς ἐκουσίας πειθοῦς συγκίνησιν τινα, αἰσθημά τι δηλ. συμφέρον τι πληροῦν τὴν ἀπόστασιν καὶ εἰσάγον τὰ διανοητικὰ παραγγέλματα εἰς τὸν πρακτικὸν κόσμον; Νομίζομεν μετὰ τοῦ Κλάρκ, τοῦ Πρίση, τοῦ Καντίου ὅτι τὸ κατῆκον ἐστὶν οὐ μόνον φῶς, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἐλατήριον. Πιστεύομεν μετὰ σύμπαντος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὅτι δυνάμεθα νὰ πράξωμεν τὸ ἀγαθὸν χάριν τοῦ ἀγαθοῦ, ὅτι δυνάμεθα ν' ἀποπληρώσωμεν τὸ κατῆκον χάριν τοῦ κατῆκοντος· *Vir-
tutem amplectimur ipsam*.

Πῶς τάχα! οὐδέποτε συνέβη νὰ πεισθῶμεν εἰς τὸν κανόνα, νὰ τηρήσωμεν τὸν νόμον, ἄνευ οὐδενὸς ἐτέρου αἰτίου ἢ τοῦ τηρῆσαι τὸν νόμον ἢ πεισθῆναι τῷ κανόνι; Ἡ ἱστορία δὲν ἔχει τοὺς Ἀριστείδας οὓς μόνῃ ἡ πρὸς τὴν δικαιοσύνην ἀγάπη ἐλαύνει καὶ ἐμπνέει; Δὲν ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸ καλὸν κἀγαθὸν ἀγίου ἐνθουσιασμοῦ καὶ οἵτινες ἀντὶ νὰ ὁδηγῶνται εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ κατῆκοντος διὰ τῆς ἐλπίδος τῆς ἡδονῆς δὲν ἐπιτρέπουσιν ἑαυτοῖς τὴν ἡδονὴν ἢ καθ' ὅσον παρίσταται ὑπὸ τὴν ὄψιν τοῦ κατῆκοντος; Ἐὰν ἡ παρέμβασις τῆς αἰσθητικότητος ἦν ἀπολύτως ἀναγκαία ἵνα προκαλέσῃ τὰς ἀποφάσεις μας, ἡ παρέμβασις αὕτη ἤθελεν εἶσθαι ἡ ἀληθὴς αἰτία, μὴ ἔχουσα δὲ ἡ βούλησις μηδεμίαν δυνάμιν ἀφ' ἑαυτῆς οὐδ' ἐφ' ἑαυτῆς δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἐλευθέρη. Προσέτι ἀντὶ νὰ μᾶς ὀρίζηται ὑπὸ τοῦ λόγου, ἀντὶ νὰ μᾶς ἐπιβάλληται ὡς ὑποχρεωτικὴ καὶ δικαία, ἡ πράξις ἦν ἀποκαλοῦμεν ἠθικῶς ἀγαθὴν, ἤθελε μᾶς προβάλληται ὥσπερ ἀπλῶς ἐπιθυμητὴ, ὥσπερ μέσον ἡδονῆς. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ ὑποθέσει ἡ ἐλευθερία ἐστὶ χίμαιρα, τὸ δὲ κατῆκον κενὴ λέξις.

Ἄλλ' ἡ ψυχολογικὴ πείρα ἐπανίσταται κατὰ τῶν ὀλεθρίων τούτων συμπερασμάτων. Τὸ κατῆκον παρίσταται ἡμῖν ὥσπερ ἀρχὴ ἥτις οὐ μόνον κλονεῖ ἀφ' ἑαυτῆς τὴν βούλησιν, ἀλλ' ἥτις προσέτι ἀπωθεῖ διαρρήδην τὴν τῶν ἀλλοτρίων ἐλατηρίων συνδρομήν, ἅπερ ἤθελον τῇ προσθέσει, ἦτοι κατ' οὐσίαν νὰ τῇ ἀντικαταστήσωσιν. Ἡ πρόθεσις οὐκ ἐστὶν ἠθικῶς καλὴ ἢ καθ' ὅσον ἀνεπιφυλάκτως καὶ ἄνευ ὑστεροβουλίας πείθεται τῷ ἠθικῷ παραγγέλματι. Ὁ καλὸς κἀγαθὸς παρατρέπει ἐκ τῶν ἀποφάσεων του πάντα σκοπὸν ἐκ τῆς αἰσθητικότητος ἀπορρέοντα.

Ἡ ἐπιταττομένη πράξις ἔσεται εὐχερὴς ἢ ἐπιμοχθος πρὸς ἐκτέλεσιν; ἡ ἐπιτυχία ἐστὶ βεβαία ἢ ἀμφίβολος; Ἀποθήσεται ἡμῖν ὠφέλειά τις ἐξωτερικὴ ἢ ἐσωτερικὴ, προσεχὴς ἢ μακροσμένη; Τοσαῦτα ζητήματα ὧν ἡ λύσις ἐστὶν ὑπὸ ἠθικὴν ἐποψιν ὅλως ἀδιάφορος, τοσαῦτα στοιχεῖα ἅπερ ἀπαγόμεναι ν' ἀποδεχθῶμεν ἐν ταῖς ἀποφάσεσιν ἡμῶν! Μὴ ποιήσωμεν τὸν ἠθικὸν παράγοντα κερδοσκοπὸν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐμπειρον, ἡ ἀρετὴ ἐστὶν ἄμεινόν τι ἢ ὑπολογισμός! Θέλε τὸ ἀγαθὸν διὰ τὸ ἀγαθόν. Πράξον ὅπερ ὀφείλεις, ἄς ἀποβῇ ὅτι τύχη. Ὁ ἀπαραίτητος τῆς ἠθικότητος ὅρος ἐστὶν ἡ ἀφιλοκέρδεια.

Μὴ συγχέωμεν, ὥσπερ ὁ ὕλισμός πασῶν τῶν χωρῶν καὶ πάντων τῶν αἰώνων, δύο φαινόμενα οὐσιωδῶς διάφορα τὸ δίκαιον καὶ τὸ ὠφέλιμον. Ὁ ἠθικὸς νόμος ἐστὶν ὑποχρεωτικός, ὁ δὲ κανὼν τῆς πρακτικῆς ὠφελείας οὐδόλως, οὐδὲ δύναιται νὰ ᾗ· τὸ ὕλικόν ἀποτέλεσμα τῆς πράξεώς μου σπανίως ἐξαρτᾶται ἐξ ἐμοῦ, ἐγκτεται σχεδὸν πάντοτε ἐν ταῖς χερσὶ τῆς εἰμαρμένης. Τὸ κατῆκον ἀποβλέπει μόνον τὴν πρόθεσιν· ἡ πράξις δὲν θίγει αὐτοῦ ἢ καθ' ὅσον ἐστὶν ἀπόρροια τῆς προθέσεως καὶ εἰς ὃ τι ἐμπεριέχει προθέσεως· «Κυρίως εἰπεῖν δὲν ὑπάρχει ἠθικὴ πράξις, ὑπάρχουσι μόνον ἠθικαὶ προθέσεις» (ὅρα Κουζίνον φιλοσοφικὰ τεμάχια), τὸ συμφέρον ἀπ' ἐναντίας δὲν ἀποβλέπει ἢ τὸ ἐξωτερικόν ἀποτέλεσμα, ἡ πρόθεσις δὲν θίγει αὐτοῦ παντάπασι. Τί ἐνδιαφέρει ἐμοὶ τῷ πάσχοντι ἢ ἄγονός σου εὐμένεια; Τὰ δεινὰ μου περιμένουσιν ἀποτελεσματικὸν φάρμακον. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικότητός ἐστι μία καὶ ἀναλ-
λοίωτος, οὐδὲν μεταβλητότερον καὶ μᾶλλον σύνθετον ἢ ἡ ὑποτι-
θεμένη ἀρχὴ τῆς ὠφελείας. Ἡ πρώτη ἐστὶν ἀπρόσωπος, ὑποβάλλει τὸ μέρος εἰς τὸ ὅλον τὴν ἀτομικὴν αἰσθητικότητα εἰς τὴν παγκόσμιον τάξιν, εἰς αὐτὴν ἡ ἀφοσίωσις, ἡ αὐταπάρνησις, ὁ ἡρωϊσμὸς. Ἡ δευτέρα ἀκριβῶς προσωπικὴ ὑποβάλλει τὸ ὅλον εἰς τὸ μέρος, τὴν παγκόσμιον τάξιν εἰς τὴν ἀτομικὴν αἰσθητικότητα, εἰς αὐτὴν ἡ ἀποκλειστικὴ καὶ ὑπέρμετρος φιλαυτία, ὁ ἐγωϊσμὸς. Πράττε οὕτω λέγει μοι τὸ λογικόν ὥστε νὰ δύναισαι νὰ θεωρήσῃς τὸ πειστικὸν αἷτιον τῆς βουλήσεώς σου ὡς παγκόσμιον νόμον. Τί λέγει μοι τὸ συμφέρον; Θὰ πράξῃς οὕτως ὥστε τὸ πειστικὸν αἷτιον τῆς βουλήσεώς σου νὰ μὴ ἀρμόζῃ κυρίως καὶ ἀπολύτως ἢ σοί!

Ἄλλ' ἐνῶ εἰσὶ διακεκριμένα καὶ συχνάκις μάλιστα ἀντί-
θετα τὰ δύο ταῦτα ἐλατήρια δὲν εἰσιν οὐχ ἥττον ἐπίσης ἀ-

ναγκαῖα εἰς διατήρησιν τοῦ εἶδους καὶ τῆς κοινωνίας. Καταργήσατε τὸ συμφέρον, τὸ ἄτομον ἐγκαταλείπει πάραυτα ἑαυτὸ καὶ ἐπιλανθάνεται μέχρι τῶν οὐσιωδεστέρων ὄρων τῆς ὑπάρξεώς του. Καταργήσατε τὸ καθῆκον καὶ τὸ συμφέρον καθίσταται ὁ ἀποκλειστικὸς ἡμῶν νόμος, ἡ αἰσθητικότης πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦδε οὐδὲν ἰσορροπεῖ, ἐξάπτει πᾶν ἐν ἡμῖν προσωπικόν, τὸ ἐγὼ τίθεται ἐν ἐκάστῳ ἀτόμῳ ὡς τὸ κέντρον πάντων τῶν πραγμάτων, δυνατόν ν' ἀποτελεσθῶσιν ἔτι διαβατικάι τινες ἐταιρίαι, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει πλέον κοινωνία.

Ἰδοὺ τίνος ἔνεκα δὲν ὑπάρχει πράξις ἀληθῶς ὠφέλιμος ἧτις νὰ μὴ ᾖ δικαία, πράξις ἀληθῶς ἐπιβλαβής ἧτις νὰ μὴ ᾖ ἀδίκος καὶ τάναπαλιν. Διὰ πᾶν καθῆκον τετελεσμένον ἐπισῦρον μεθ' ἑαυτοῦ θυσίαν τινα δίκαιόν ἐστι ν' ἀποζημιώμεθα. Διὰ πᾶσαν παράβασιν τοῦ ἡθικοῦ νόμου ἀπ' ἐναντίας ἐπενεγκοῦσαν ἀταξίαν τινα καὶ ἀποδιδομένην ἡμῖν ἐξ ἧς παρὰ νόμῳ ἐπωφελήθημεν κατὰ δίκαιον λόγον ὀφείλομεν νὰ δώσωμεν ἱκανοποίησιν. Ἐκ τούτου αἱ ἰδέαι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀμοιβῆς, τῆς κακίας καὶ τῆς τιμωρίας αἱ ἀηττήτως προσπεφυκυῖαι αἱ γὰρ πρῶται εἰς τὴν ἰδέαν πράξεως ἡθικῶς ἀγαθῆς, αἱ δὲ δευτέραι εἰς τὴν ἰδέαν πράξεως ἡθικῶς κακῆς ἐξ ὧν ἀπορρέει ἡ ἀνάγκη τοῦ κύρους.

Τὸ κύρος τοῦτο ἐστὶ διπλοῦν. Πρῶτόν ἐστιν ἐνεστῶς ἡ ἐπίγειον. Γενικῶς ὁ καλὸς ἀγαθὸς ἀμείβεται καὶ ἐνταῦθα διὰ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν ὑποταγὴν του εἰς τὸν κανόνα ὃς προτίθεται αὐτῷ, διὰ τῆς εὐφροσύνης τῆς συνευδήςεώς του, διὰ τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ θαυμασμοῦ τῶν ὁμοίων του, διὰ τῶν ὑλικῶν πλεονεκτημάτων εἰς ἃ συνηθέστατα ἐφικνεῖται ἡ ἀρετὴ ἀκουσίως τῶν κωλυμάτων ἅπερ συσσωρεύουσιν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς, καὶ ἐνταῦθα ὁ κακὸς τιμωρεῖται ἔνεκα τῶν ἐκουσίων παραπτωμάτων του, τῆς ἐνόχου ὑποδουλώσεώς του εἰς τὸ κακόν, διὰ τοῦ ἐλέγχου, διὰ τῆς δημοσίας περιφρονήσεως, διὰ τῶν παντοειδῶν ἀθλιότητων ὧν τὸ ἐλάττωμα ὅσον ἔμπειρον καὶ ἂν ᾖ σπανίως ἀποφεύγει τὴν προσβολήν.

Τὸ δευτερόν ἐστὶ μεταγενέστερον ἢ θεῖον. Ἡ ἀπόλυτος δικαιοσύνη οὐκ ἐστὶν ἀπὸ τούτου τοῦ κόσμου. Οὐ δέδοται τῷ ἀνθρώπῳ παρασχεῖν ἐν ἐντελεῖ ἀναλογίᾳ τῇ μὲν ἀρετῇ τὴν ἀμοιβὴν τῆς, τῇ δὲ κακίᾳ τὴν τιμωρίαν τῆς. Συχνότατα ἡ ἀρετὴ μετριόφρων ἢ ὑψηλόφρων διαφεύγει ἡμᾶς διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης ἢ τοῦ μεγαλείου καὶ ἔτι συχνότατα μᾶς ἐλλείπουν τὰ μέσα ἵνα ἀξίως ἀνταμειψώμεν αὐτήν. Ἡ ἡμιδικαιοσύνη αὕτη εἰς ἣν αἱ ἀνθρώπιναι κοινωνίαι ὀφείλουν ν' ἀρκῶνται συμπληρωθῇσεται ποτε καὶ ποῦ. Ἀλλῇ ζωῇ ἐξησφάλισται ἡμῖν ἐνθα πᾶσα ψυχὴ ἀπροκαλύπτως ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ὑπερτάτου κριτοῦ θέλει τέλος ἐκτιμηθῇ κατ' ἀξίαν καὶ ἀνταμειφθῇ κατὰ τὰ ἔργα τῆς.

Ἀλλὰ μεταγενέστερον ἢ ἐνεστῶς ἐπίγειον ἢ θεῖον τὸ κύρος οὐκ ἐστὶ διὰ τὸν ὄντως ἡθικὸν δρᾶστην ἢ συνέπειαν τῆς πράξεώς του, οὐκ ἐστὶν οὐδὲ δύναται νὰ ᾖ ἡ ἀρχή, τὸ καθῆκον μένει αἰεὶ τὸ ἐνιαῖον αἷτιον, τὸ ἐξαιρετικὸν τῶν περιορισμῶν ἡμῶν. «Ἡ εὐδαιμονία οὐκ ἐστὶν οὔτε δικαίωμα, καθ'

ὅσον δὲν ὑπῆρξεν αἷτιον, συγκεχώρηται τὸ πολὺ ὥσπερ ἐλπίς, ὡς ἄμεσος σκοπός, παύει νὰ ᾖ νόμιμος καὶ ἐκ τοῦ ὅψους τοῦ βαθμοῦ ἐνθα ἐτίθει ἡ εἰς τὴν ἀρετὴν πειθαρχία - τῆς, μεταπίπτει μετὰ τῶν αἰσθητικῶν ἐκείνων ἐλατηρίων μεθ' ὧν τὸ πρακτικὸν πνεῦμα δὲν συμβιβάζεται.» (ὄρα Κουζίνον, μετάφρασις Πλάτωνος).

Ὁν Ἀλλὰ πόθεν προέρχεται ὁ νόμος οὗτος ὁ ἐπιβαλλόμενος οὕτως εἰς τὴν ἐλευθέραν ἡμῶν ἐνέργειαν καὶ πῶς προσκτῶμεν τὴν τούτου ἰδέαν;

Φιλόσοφοι τινες ἀρχαῖοι τε καὶ μεταγενέστεροι διατείνονται ὅτι ὁ ἡθικὸς νόμος ἐστὶ συνέπειαν τοῦ θετικοῦ νόμου, ὃν ἀναφέρουσι καὶ αὐτὸν εἰς σιωπηλὴν ἢ ῥητὴν συνθήκην προκαλουμένην ὑπὸ τῶν κοινῶν συμφερόντων, ἄρδην ἀνατρέποντες οὕτω τὴν τάξιν τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς, καὶ ἐκλαμβάνοντες τὸ ἀποτέλεσμα ὡς αἷτιον καὶ τὸ αἷτιον ὡς ἀποτέλεσμα. Ὁ ἡθικὸς νόμος ἀντὶ νὰ ᾖ τὸ ἀποτέλεσμα ἰδίας τινὸς συμφωνίας, κοινωνικῆς τινος συνθήκης, ἐστὶν ἡ βᾶσις ἐφ' ἧς ἐρείδεται πᾶσα συμφωνία, ἐφ' ἧς πᾶσα συνθήκη θεμελιούται· ἐκ δὲ τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητός των αἱ νομοθεσίαι ἡμῶν δανείζονται τὴν παγκοσμίως ἀνεγνωρισμένην αὐτῶν ἰσχύν, τὸ ἀναμφισβήτητον κύρος. Τί ζητοῦμεν πρὸ πάντων εἰς τὰ ἄρθρα τὰ ἐν τοῖς κώδικιν ἡμῶν ἐγγεγραμμένα· νὰ ὦσιν ὠφέλιμα; οὐχὶ ἀλλὰ νὰ ὦσι δίκαια. Ἐὰν συνθήκη τις εἶχε δώσει ὑπαρξὶν εἰς ἡθικὴν ὑποχρέωσιν, ἑτέρα τις συμφωνία ἢ δύνατο νὰ τὴν ἀφαιρέσῃ. Τὸ δὲ καθῆκον τὸ καθιερωθὲν τὴν προτεραιάν ἤθελεν ἀνακληθῇ ἄνευ οὐδαμίας δυσχερείας τὴν ἐπιούσαν. Ἦθελεν εἰσθαι ἐπιτετραμμένον μάλιστα νὰ τροποποιήσωμεν αὐτὸ κατὰ τὰς ἰδιοτροπίας τῶν στιγμιαίων συμφερόντων μας. Ἐκ τῆς βουλήσεως ἡμῶν ἤθελεν ἀρκέσει ὥστε ἡ ἀρετὴ νὰ καταστῇ ἐλάττωμα καὶ τὸ ἐλάττωμα ἀρετὴ.

Ὁ ἡθικὸς νόμος οὐκ ἐστὶν θεσμὸς ἀνθρώπινος· ἐστὶ θεῖος; Ὁ νόμος ἐν γένει ἐστὶ σχέσις συμφοῆς τῇ τῶν ὄντων φύσει, ὁ ἡθικὸς νόμος ἐστὶ σχέσις συμφοῆς τῇ φύσει λογικῶν ὄντων. Ἔστιν ἄρα ἀναγκαῖος εἰς τὸν Θεόν, ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Θεοῦ. Ὁ θεῖος λόγος ἐστὶν ἡ τούτου βᾶσις ὁ πρῶτος ὄρος. Ὁ Θεὸς τὸν εὐρίσκει ἐν ἑαυτῷ, ὥσπερ εὐρίσκει πᾶν τὸ ἑαυτοῦ, δὲν ποιεῖ, δὲν δημιουργεῖ αὐτόν, ἐπεὶ δὲ δὲν ποιεῖ, δὲν δημιουργεῖ ἑαυτὸν. Οὐδὲ δύναται νὰ τὸν μεταβάλῃ, νὰ τροποποιήσῃ αὐτόν, τοῦτο ἤθελεν εἰσθαι νὰ μεταβάλῃ νὰ τροποποιήσῃ τὴν οὐσίαν του. Δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ἕλλως τε τὴν θεῖαν βούλησιν, ποιούσαν ἢ φθείρουσαν κατ' ἀρέσκειαν τὸν θεῖον λόγον! Μὴ ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς θέλει πράγμα τι ἐστὶ δίκαιον; ἢ μήπως ἐξ ἐναντίας ἐπεὶ δὲ ἐστὶ δίκαιον ὁ Θεὸς θέλει αὐτό;

Ἄλλ' ἐὰν ὁ ἡθικὸς νόμος ᾖ αἰώνιος καὶ φύσει ἀμετάβλητος ἢ γινώσκῃ ἢ περὶ τούτου λαμβάνομεν ἄρχεται ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ. Ἔστιν ἄρα σπουδαῖον ἀναζητῆσαι ὑπὸ τίνος ὄρους ἢ γινώσκῃ αὕτη ἀναφαίνεται ἐν ἡμῖν καὶ πῶς ἐφικνεῖται εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀνάπτυξιν.

Μία, ἀπόλυτος, ἀμετάβλητος ἢ ἡθικὴ ὑποχρέωσις παρά-

γεται ἐν πολλαπλαίς, σχετικαῖς καὶ διαφοροῖς πράξεσιν. Ἐν ταῖς πράξεσι ταύταις τὸ πρῶτον ἡ νόησις συλλαμβάνει αὐτήν. Εἰδική τις δύναμις ἀναγνωρίζει καὶ ἀνακηρύττει τοιοῦτον δόγμα ἠθικῶς καλόν, τοιοῦτον ἄλλο ἠθικῶς κακόν· ἡ δύναμις αὕτη ἐστὶν ἡ *ἠθικὴ συνείδησις*.

Τὸ πνεῦμα δὲν ἀρκεῖται εἰς τὰς ἰδιαιτέρας γνώσεις αἷς ἡ δύναμις αὕτη χορηγεῖ ἡμῖν. Μόλις ἐτεκμηριώσαμεν ὅτι τοιαύτη πράξις ἐστὶν ἠθικῶς καλή, τοιαύτη ἄλλη ἠθικῶς κακή καὶ πάραυτα ἐννοοῦμεν διατί φέρει τὸν χαρακτήρα τοῦτον καὶ διατί πᾶσα πράξις τοῦ αὐτοῦ εἶδους θὰ τὸν φέρῃ ὥσπερ αὕτη. Ὑπεράνω τῆς ἰδίας διαγνώσεως, ἣν ἐπιδοκιμάζομεν ἢ ἀποδοκιμάζομεν, παρίσταται ἡμῖν ὁ κανὼν ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἡ κρίσις μας ἀποφαίνεται τὸ πρῶτον χωρὶς νὰ ἐννοηθῇ ἀρκούντως, εἴτα μετὰ πλήρους καὶ ὁλοκλήρου γνώσεως τῆς πράξεως. Ὁ κανὼν οὗτός ἐστὶν αὕτη ἡ ἀρχὴ ἢ ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος, ἰδέα καθολικὴ, ἀναγκαιὰ, ἀμετάβλητος, ὥσπερ ἀπεδείξαμεν τοῦτο. Ἡ ἰδέα αὕτη δὲν ἀπαιτεῖ, ἵνα μορφωθῇ ἐν ἡμῖν, ὥσπερ αἱ καθολικότητες κατωτέρας τάξεως παρατεταμένην καὶ καρτερικὴν σύγκρισιν πολλῶν φαινομένων μᾶλλον ἢ ἥττον ἀναλόγων· τὰ φαινόμενα ταῦτα οὐσιωδῶς σχετικὰ, δὲν δύνανται νὰ παράσχουσιν ἀπόλυτον κανόνα, κανόνα ἀνεπίδεκτον ἐξαιρέσεως. Ἡ διανοητικὴ δύναμις εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἰδέα αὕτη ἐστὶν ἡ ἰδέα μεταφέρουσα μας ἀμέσως στιγμιαίως ἐκ πρώτης καὶ μοναδικῆς πείρας εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀπολύτου, ἐστὶ δηλ. ὁ λόγος. Πάντα τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ συστήματα ἀπασχολήθησαν περὶ τῆς τοῦ καθήκοντος ἰδέας.

Η ΕΠΙΣ

ΤΟΥ DE BROSSES ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΟΛΤΑΙΡΟΝ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ CUNISSET CARNOT (REVUE DES DEUX MONDES 1888 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 15)

(Συνέχεια προηγουμ. φύλλου).

Ἄλλ' ἡ ἡρεμία αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ, ὁ Βολταῖρος εἶχεν ἀναγκὴν πλείονος κινήσεως. Ἐν σιγῇ παρερχόμενοι τὰς πρὸς ὅλον τὸν κόσμον σχέσεις αὐτοῦ, βλέπομεν αὐτὸν ἐνσυχῶντα ἀδιακόπως τὸν πρόεδρον διὰ ταύτην ἢ δι' ἐκείνην τὴν αἰτίαν. Ἀναμιγνύεται εἰς ὅλας τὰς δίκας τοῦ *Gex*, αἵτινες ἐκδικάζονται ἐν *Dijon*· ἔχει αἰέποτε πελάτην τινὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ, ὑπὲρ οὗ ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τοῦ προέδρου *de Brossets*. «Πράξετε ἐν ὀνόματι τῆς φιλανθρωπίας, γράφει αὐτῷ, ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ πράξῃ τις ὑπὲρ τούτων συμπαθήσατε πρὸς τοὺς δυστυχεῖς, ὑμεῖς δὲν εἴπωτε ἱερεὺς κτλ.» Ὁ πρόεδρος ἀποκρίνεται πάντοτε πρὸς πάντα τὰ ζητήματα μετὰ καλοσύνης καὶ συγχρόνως μετ'

εὐφυΐας· ἀλλὰ φαίνεται δυσηρεστημένος, καὶ ὡς δικαστὴς πάντοτε περίφροντις διὰ τὸ ἑαυτοῦ ἀξίωμα ὡς καὶ διὰ τὴν εἰς ἄκρον λεπτήν φήμην ὑποφέρει μᾶλλον ἢ ζητεῖ τὴν τιμὴν τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης. Καὶ τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον εἶνε σπανιώτατον νὰ μὴ ποιήσῃται ὁ Βολταῖρος ἐν ἐκάστη ἐπιστολῇ, ὑπαινιγμούς τινας περὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ ὡς ἐφ' ὅρου ζωῆς ἐνοικιαστοῦ τοῦ προέδρου. Φαίνεται νομίζων ὅτι ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβῶς, ὅτι δὲν συνεζήτησεν ἀρκετὰ, ὅτι ὑπεχώρησεν πολὺ ταχέως εἰς τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας, καὶ ἀδιαλείπτως ἐπανέρχεται εἰς αὐτά. Ἐν ἀπολύτῳ ἀγνοίᾳ τῶν περὶ τὸ δίκαιον διατελῶν φαίνεται ἐλπίζων, ὅτι δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὰ γενόμενα καὶ νὰ ἐπιτύχῃ νέων τινῶν πλεονεκτημάτων.

Ὁ πρόεδρος οὐδὲν τούτων θέλει νὰ ἐννοήσῃ. Τὰ μηδαμινὰ ταῦτα πράγματα εἶνε πολλῷ ὑποδεέστερα τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ ἢ ὥστε νὰ συζητήσῃ αὐτά. Δὲν ἀποκρίνεται ἢ μίαν μόνον φορὰν, ἀλλὰ μετὰ φράσεων λίαν σφοδρῶν. «Συνεφωνήσαμεν ὡς εὐγενεῖς ἄνθρωποι, καὶ ὡς ἄνθρωποι τοῦ κόσμου, οὐχὶ ὡς προμηθευταί, καὶ ὡς ἄνθρωποι ἐρίδων. Τὸ καθ' ὑμᾶς, εἶνε ἀδύνατον νὰ πράξῃτε ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἄλλως, ἢ ὡς εὐγενεῖς ἄνθρωποι, ὡς θὰ ἐπράττετε περὶ κληρονομικοῦ ὑμῶν κτήματος, ὡς καλὸς ἰδιοκτήτης καὶ ὡς καλὸς οἰκογενειάρχης. Λοιπὸν ἐμπιστευθήτε ὑμεῖς εἰς ἐμέ, καὶ ἐγὼ ἐμπιστευομαι εἰς ὑμᾶς, καὶ ὥς λεχθῶσιν ἅπαξ διὰ παντός τὰ πράγματα ταῦτα μετὰξὺ ὑμῶν.» — Πρὸς τοιαύτην σταθεράν καὶ εὐκρινῇ γλῶσσαν, πρὸς ἐπικλήσιν οὐ μόνον εὐγενῇ, ἀλλὰ συγχρόνως ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας τιμῆς αὐτῶν στηριζομένην, φαντάζεται πᾶς τις ὅτι τὸ ἐπεισόδιον ἔληξε καὶ ὅτι ὁ Βολταῖρος θὰ ἀφίσῃ τόσον ποταπὴν συζήτησιν. Ἄλλ' ὁ οὕτω νομίζων κακῶς θὰ ἐγνώριζεν τὸν Βολταῖρον. — Φαίνεται ὅτι οὐ μόνον δὲν ἐνόησεν ὅτι ἔγραψεν αὐτῷ ὁ *de Brossets*, ἀλλ' ὅτι οὐδ' ἀνέγνωσε καὶ αὐτά, διότι ἐξακολουθεῖ ἡσύχως καὶ ἀσφαλῶς ἀποκρινόμενος πρὸς τοσαύτην μετριότητα καὶ σύνεσιν διὰ χειρίστων τρόπων. Καταρρίπτει τὸ ἥμισυ τοῦ πύργου, κόπτει τὰ δένδρα περιφρονῶν τὸ συμβόλαιον, μεταβάλλει τὰ δάση εἰς ἀγρούς, ὅσα καὶ ἐὰν εἴπω ὁ πρόεδρος, ἀρνεῖται νὰ πληρώσῃ τὰ δικαιώματα τῆς μεταβολῆς, δὲν θέλει νὰ συγκατανεύσῃ εἰς ἀναγνώρισιν τῆς γῆς, καὶ παρ' ὀλίγον νὰ ἀφήσῃ νὰ ἀπολεσθῇ ἡ δικαιοσύνη ἐν *Tourney* ἐπειδὴ δὲν ἠθελε νὰ ἐξαπλήρῃ αὐτήν. Ὅσον δὲ καὶ ἂν παριστῶσι αὐτῷ πόσον πάντα ταῦτα ἀντίκεινται οὐ μόνον πρὸς τὸ συμβόλαιον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς νόμους, αὐτὸς ἐρείδεται ἐπὶ τῆς προσβληθείσης μεγαλειότητος αὐτοῦ καὶ ἀποφαίνεται, ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ τρίποδος, εἰς ὃν πρὸ ὀλίγου ἀνῆλθεν. «Ἐχω πᾶσαν ἀφορμὴν νὰ κολακεύωμαι ὅτι δὲν θὰ με ταράξῃτε ἐν ταῖς ἐκδουλεύσεσιν, αἷς παρέχω ὑμῖν τε καὶ τῇ οἰκογενείᾳ ὑμῶν. Ἐπραξα τὸ καλὸν ἐξ ἔρωτος πρὸς αὐτὸ τὸ καλόν, ὃ δὲ οὐρανὸς θὰ με ἀνταμείψῃ, θὰ ζήσω πολὺ διότι ἀγαπῶ τὴν δικαιοσύνην.»

Ἄλλ' ἀντιλέγουσι τὰ πάντα μεταβάλλονται! Ὁ Βολταῖρος δὲν εἶνε ὁ Θεὸς πλέον ὅστις ἐκ τῶν ἄνω δικάζει τὴν ἀδι-